

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФІНАНСУВАННЯ РОЗВИТКУ ОСВІТИ: ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто та проаналізовано різні форми фінансування вищих навчальних закладів у різних країнах світу, розроблені рекомендації для розвитку сфери освіти в Україні.

Ключові слова : освітня політика, реформування сучасної системи освіти, державна політика в сфері освіти, форми фінансування освітніх закладів.

В статье рассмотрены и проанализированы разные формы финансирования высших учебных заведений в разных странах мира, разработаны рекомендации для развития сферы образования в Украине.

Ключевые слова: образовательная политика, реформирование современной системы образования, государственная политика в сфере образования, формы финансирования образовательных учреждений.

In the article it is highlighted and analyzed the various forms of the higher education institutions financing in different countries. Also recommendations for the development of education in Ukraine are suggested.

Keywords: educational policy, reformation of the modern educational system, public educational policy, forms of the education institutions financing.

Реформування сучасної системи освіти як основи сучасної демократичної європейської держави та її адаптація до умов сьогодення є актуальним та необхід-

ним завданням у забезпеченні реалізації стратегії соціально-економічного розвитку країни. При цьому трансформаційні процеси мають здійснюватися не ізольова-

но, а комплексно, з врахуванням світових тенденцій розвитку національних освітніх систем. Ефективність проведення таких реформ залежить саме від достатності обсягу фінансування, а домінуючим джерелом сьогодні залишаються кошти державного і місцевих бюджетів, оскільки саме державі належить формування, реалізація та модернізація освітньої політики відповідно до вимог сьогодення.

Проблемним питанням дослідження процесів фінансового забезпечення функціонування вищих навчальних закладів присвятили свої праці В. Базилевич, Д. Бондаренко, Е. Лібанова, Н. Мурсалімова, Ц. Огонь, І. Пасінович, І. Радіонова, Д. Робертсон, В. Сафонова, Г. Хьюберт, Ю. Чеботаревський та інші.

Метою статті є дослідження існуючих форм фінансування освітніх закладів в різних країнах світу для реалізації в Україні.

В Україні бюджетна політика економічного зростання є основою розвитку держави, зростання добробуту населення, утвердження нових соціальних стандартів. Бюджетна політика завжди була важливим знаряддям впливу на розвиток економіки і соціальної сфери. З її допомогою держава, розподіляючи і перерозподіляючи валовий внутрішній продукт, здійснює вплив на формування структури виробництва, результати господарювання, проведення соціальних перетворень. В умовах трансформаційної економіки роль бюджетної політики економічного зростання значно підвищується, вона стає основним інструментом регулювання соціально – економічних процесів.

Освітня політика – це діяльність держави щодо забезпечення функціонування та розвитку системи освіти. Розробка освітньої політики будується на всебічному аналізі, метою якого є виявлення і порівняння можливих варіантів політики. Ухвалена освітня політика вправляє пріоритетні напрями для фінансування, управління, планування і контролю системи освіти [7, с. 11].

В Україні такі стратегії та пріоритети розвитку визначені Постановою Кабінету Міністрів від 3 листопада 1993 р. № 896 "Про Державну національну програму "Освіта" ("Україна ХХІ століття")" та Указом Президента від 17 квітня 2002 року № 347/2002 "Про Національну доктрину розвитку освіти". Основний акцент зроблено на переході до гуманістично-інноваційної освіти, яка сприяє тиме відчутному зростанню інтелектуального, культурно-го, духовно-морального потенціалу суспільства.

Метою державної політики щодо розвитку освіти є створення умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, виховання покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, оберігати і примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід'ємну складову європейської та світової спільноти [1].

Насьогодні особливо чітко окреслено проблему гуманітаризації освіти, яка поряд із демократизацією є базовими компонентами реформування освіти в єдину комплексну систему національної освіти як соціокультурного феномена та складової соціально-економічного розвитку.

В сучасних умовах освіта розглядається як форма інвестицій у людський капітал. Освітня діяльність має ту особливість, що вона є сферою духовного виробництва і важко піддається вираженню в економічних показниках, тобто неможливо визначити обсяг знань і навичок конкретної людини, а тим більше, встановити, чи вони є результатом освіти, природних здібностей, чи генетичної спадковості. Це значно ускладнює визна-

чення вартісної оцінки нагромаджених робочою силою знань, навичок і досвіду. Такі оцінки завжди будуть приблизні. Кількісно, звичайно, можна визначити нагромажені затрати суспільства на навчання, підвищення кваліфікації та перепідготовку сукупної робочої сили. В економічній теорії розроблено, а в практичній діяльності застосовується показник, який характеризує кількість людино-років освіти і виражається у вартісній формі, що відображає народногосподарські затрати на навчання наявної робочої сили. Цей показник дефініціюється як "фонд освіти" [9]. Фонд освіти є тією частиною освітнього потенціалу, яка виражає суму фінансових ресурсів, затрачених суспільством на освіту.

Розглянемо видатки на фінансування освіти за даними Державного казначейства України. Отже, більшу частину цих видатків (приблизно 80 – 85 % від загальних видатків Міністерства освіти та науки України) направлено на: підготовку робітничих кадрів у професійно-технічних навчальних закладах (18,1 – 22,2 % від загальних видатків Міністерства освіти та науки України); підготовку кадрів вищими навчальними закладами I і II рівнів акредитації (9,7 – 12,3 % від загальних видатків Міністерства освіти та науки України); підготовку кадрів вищими навчальними закладами III і IV рівнів акредитації (48,3 – 57,0 % від загальних видатків Міністерства освіти та науки України). Відповідно недостатнім є фінансування таких важливих програм, як "Інформатизація загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів, комп'ютеризація загальноосвітніх шкіл, передусім сільських, забезпечення навчальних закладів сучасними технічними засобами навчання з природничо-математичних і технологічних дисциплін" (0,06 – 2,0 % від загальних видатків Міністерства освіти та науки України (у 2009 – 2010 рр. взагалі була не профінансована, хоча кошти були заплановані)), "Фінансова підтримка розвитку інфраструктури у сфері наукової діяльності" (0,004 – 0,20 % від загальних видатків Міністерства освіти та науки України), "Фундаментальні дослідження в наукових установах" (0,1 – 0,8 % від загальних видатків Міністерства освіти та науки України), "Прикладні розробки в наукових установах" (0,06 – 0,11 % від загальних видатків Міністерства освіти та науки України).

Як бачимо з наведених вище прикладів, майже всі кошти спрямовуються на надання освіти майбутнім кадрам, натомість модернізація та реформування самої освіти, тобто підвищення її якості, фінансується недостатньо. Слід відмітити необхідність збільшення фінансування фундаментальних досліджень та прикладних розробок у наукових установах та залучення до участі в науковій роботі майбутніх фахівців. Ще одним важливим напрямком, який залишається недостатньо профінансованим, є оновлення обладнання для навчання і наукових досліджень на природничих факультетах ВНЗ.

Розвиток освітньої системи в Україні повинен привести:

- до появи нових можливостей для оновлення змісту навчання та методів викладання дисциплін і розповсюдження знань;

- до розширення доступу до всіх рівнів освіти, реалізації можливості її одержання для великої кількості молодих людей, включаючи тих, хто не може навчатись у вищих навчальних закладах за традиційними формами внаслідок браку фінансових або фізичних можливостей, професійної зайнятості, віддаленості від великих міст, престижних навчальних закладів тощо;

- до реалізації системи безперервної освіти "через все життя", включаючи середню, довузівську, вищу та післядипломну [3].

На сьогодні в Україні ще не досягнуто європейсько-го рівня якості та доступності освіти. Обмежене фінансування освіти і науки з державного та місцевих бюджетів призвело до погіршення стану матеріально-технічної бази навчальних закладів та їх соціальної інфраструктури, що гальмує впровадження сучасних інноваційних технологій і засобів навчання [10, с. 40]. Управлінське рішення в освіті має ґрунтуватися на новітніх методологічних розробках як українських, так і закордонних науковців, а також унікальних особливостях освітніх систем кожної країни.

Існують різні доступні джерела залучення додаткових коштів в освітню сферу. Найпростіший шлях надходження коштів віднайшла, наприклад, Франція, де діє закон про сплату приватними роботодавцями 0,5% фонду зар-плати на учнівство і перепідготовку персоналу. Фірма може сама платити ці кошти закладам, які вона обрала, не виділяючи коштів у "загальний котел", який не забезпечує їй бажаного результату. Аналіз дії закону "+/- 0,5%" свідчить, що й він не ідеальний: практично ніколи фірми не спрямовували ці кошти на підготовку студентів перших курсів університетів. Найчастіше вони непропорційно витрачалися на спеціалізовані курси, підвищення кваліфікації персоналу самих фірм-платників. Частина професури відгукнулася на цей закон тим, що вийшла на новий ринок із "над вузькими курсами" у межах вирішення однієї з проблем конкретної фірми [4].

Другим джерелом додаткових коштів є контракти на навчально-інформаційні послуги ВЗО для фірм, коли фірми і ВЗО кооперуються і шукають вигідні для обох варіанти. Цей шлях доцільний тоді, коли зароблених грошей вистачає і на створення бажання у професури "донавчатися" та робити незвичне, і на підтримку традиційних курсів для основного контингенту студентів.

Третій підхід, достатньо відомий – наукові дослідження на замовлення фірм. Цей перспективний і складний для класичних університетів підхід добре висвітлений у пресі. Поширеними формами його реалізації є "наукові парки", "наукові готелі" тощо. Цей підхід також створює проблеми різного ступеня складності (наприклад, як професору оприлюднювати свої набутки, якщо їх власником є фірма-спонсор), проте цей вид фінансової підтримки ВЗО невинно розвивається й удосконалюється.

Четвертий підхід – гроші від власності, від продажу території, приміщень, від вкладення коштів університету в акції, від його участі в іншій фінансовій діяльності. Це явище малопоширене, і навіть серед професорів з економічних наук досвід невеликий (за винятком, можливо, США). Тому закладам освіти рекомендують передати гроші тим, хто вміє їх збільшувати. Бажано все ж не відмовлятися від створення в університетах малих підприємств, які безпосередньо працюватимуть на навчальний процес чи на наукові дослідження.

П'яте джерело – філантропи. Їх можна стимулювати через закони про благодійницьку і неприбуткову діяльність, а також створення клімату суспільного визнання та оцінки донорів шляхом формування важливої для них позитивної аури.

Шосте джерело – міжнародна допомога, яку розвинені держави щороку надають бідним країнам Африки і Азії з метою розвитку їх систем освіти. Досвід переконує, що надання коштів на друк, побудову шкіл з ефективними матеріалами є більш доцільним, ніж відрядження ректорів і професури для перенесення досвіду [4].

Реальна диверсифікація джерел фінансування вимагає, крім усього іншого, створення у ВЗО спеціалізованої структури і залучення до справи висококваліфікованих фахівців з менеджменту і маркетингу.

Загальною тенденцією показнику сучасного рівня розвитку систем освіти у країнах світу виступає ускладнення механізму фінансування, конвергенція, зближення, набуття спільних рис між державним і приватним секторами, все більшим стає розширення різних джерел фінансування на кожному рівні освіти. Ускладнення механізму фінансування відбувається не тільки внаслідок послідовної диверсифікації джерел, а й у напрямі розгалуження процесів виділення фінансових коштів, розпорядження ними та використання.

В умовах розвинутих країн застосовуються кілька моделей фінансування освіти, зокрема модель, що орієнтована на вільний ринок із неоліберальною політикою фінансування; антиринкова модель повного фінансування освіти, модель, орієнтована на суспільний ринок з концепцією так званого гуманного капіталізму й активної держави; модель фінансування, орієнтована на соціальний ринок (широке залучення до фінансування недержавних організацій, фондів тощо). Але незалежно від обраної моделі, провідні країни світу витрачають на освіту коштів значно більше середніх показників: як уже зазначалося вище, середнім показником у світі є 5,62% ВВП [8].

Необхідно відзначити, що з усіх можливих моделей фінансування вищої освіти перевагу необхідно віддавати тій системі фінансування, яка підвищує ефективність гнучкої, динамічної і спрямованої на результати системи освіти, оскільки вона заснована на високому ступені виміру результатів діяльності індивідуумів і навчальних закладів.

У будь-якій країні світу державний сектор відіграє найпершу роль у фінансуванні освіти, хоча частка держави може значною мірою різнитися. Однак жодна країна, навіть найрозвиненіша, не може повністю забезпечити потреби освіти тільки за рахунок державних коштів, існує певна межа, вище якої частка видатків на освіту у державному бюджеті чи відносно ВВП не може зростати далі.

Фінансування державою закладів вищої освіти — це складний процес за своєю внутрішньою структурою. Згідно національного законодавства воно може здійснюватися з різних рівнів урядового управління (центрального, обласного, місцевого), різними урядовими структурами (міністерствами і відомствами), на основі різних формул і методів.

Частка приватного сектору може бути виражена різними параметрами: це не лише через співвідношення державних і приватних навчальних закладів, а й обсяги фінансових ресурсів, приватних і державних навчальних закладах, а також як благодійні і спонсорські внески.

Проте потоки фінансових ресурсів в освіту не вичерпуються тільки поділом на державні та приватні. Вагомим каналом надходжень коштів, особливо у розвинених країнах, виступають цільові внески підприємств та організацій. Участь підприємств може виявлятися у різних формах. Наприклад, через створення власних навчальних закладів, так званих корпоративних університетів. Як відомо, беззаперечним лідером у створенні подібних закладів були США і найбільші західні транснаціональні компанії [2; 6]. Різноманітні питання створення і діяльності подібних закладів все частіше досліджують науковці не тільки Росії [5], де є чимало великих фірм зі значними регіональними підрозділами, а й України. Динаміка зростання їх кількості в сучасному світі свідчить про те, що ця форма навчальної діяльності не просто стрімко розвивається, а поступово навіть починає тіснити інші, більш традиційні форми здобуття різних ступенів вищої освіти.

Також, вагомим каналом фінансування освіти і професійної підготовки стає встановлення спеціальних податків. Крім того, держава може сприяти організації через упровадження схем обов'язкового навчання працівників або ж встановленням правила виплати працівниками частини вартості отриманого навчання у разі звільнення. Яскравий приклад успішного спільного фінансування підприємствами і урядом дають схеми оплати відпусток на навчання, що діють у Франції та Бельгії [8].

Підсумовуючи сказане, може констатувати, що загалом світова практика все більше свідчить не лише про диверсифікацію джерел фінансування освіти, а й про урізноманітнення фінансових потоків в умовах ускладнення відносин власності, управління та фінансування. З'являються різноманітні змішані форми оплати навчання, які поєднують фінансування з одних джерел із керівними функціями інших суб'єктів. В умовах України, така практика розвиватиме процеси комерціалізації галузі, свідчитиме про розширення ринкових відносин загалом та вимагатиме вдосконалення механізмів фінансування освіти, в тому числі процесів ціноутворення на ринку освітніх послуг України.

Подолання кризи у фінансуванні навчальних закладів значно полегшиться у разі створення сприятливої законодавчої атмосфери, яка б допомагала системі освіти не лише виживати, а й розвиватися.

1. Про Національну доктрину розвитку освіти [Електронний ресурс]: указ: [видано Президентом України 17 квітня 2002 року № 347/2002]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/legislation/other/2827>.
2. Галагузова М. А. Корпоративное образование / М. А. Галагузова, А. Н. Галагузов // Педагогическое образование и наука. – 2008. – № 6. – С. 101-105.
3. Долбій О. В. Вплив освіти на розвиток людського потенціалу / О.В. Долбій // Актуальні проблеми розвитку управлінських систем: досвід, тенденції, перспективи. Збірник матеріалів V студентської науково-практичної конференції, 22 квітня 2010 р. – С. 45-48. – Режим доступу: http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/conf/2010/2010_01.pdf#page=45.
4. Ілляшенко Т.О. Проблеми та перспективи фінансування освіти і науки в Україні в умовах економічної кризи / Т.О. Ілляшенко, І.О. Радіонова // Механізм регулювання економіки.- 2010.- № 1. – С. 223-228. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Mre/2010_1/5_5.pdf.
5. Ключарев Г.А. Корпоративное образование: новая альтернатива государственным программам в сфере профессионального образования / Г.А. Ключарев, Е.И. Пахомова // Вопросы образования. – 2007. – № 2. – С. 117-139.
6. Корпоративный университет на основе проектно-деятельностного образования как инструмент инновационного развития / Дьяконов С., Тузиков А., Зинурова Р., Гребнев Л. [и др.] // Высшее образование в России. – 2006. – № 11. – С. 3-14.
7. Красняков Є.В. Освітня політика як інструмент впливу держави на систему освіти / Є.В. Красняков // Шлях освіти. – 2006. – № 4. – С. 11 – 13.
8. Куклін О.В. Фінансові механізми функціонування вищої освіти / О.В. Куклін // Формування ринкової економіки. – 2010. – № 24. – С. 373 – 381. – Режим доступу: <http://ir.kneu.kiev.ua:8080/bitstream/2010/420/1/Kuklin.pdf>.
9. Свінцов О.М. Особливості інвестування інформаційно-енергетичного ресурсу розвитку суспільства [Електронний ресурс] / Свінцов О.М. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/Portal/chem_biol/nvnlit/14_1/184_Swincow_14_1.pdf.
10. Ходжсон Дж. Социально-экономические последствия прогресса знаний и нарастания сложности / Дж. Ходжсон // Вопросы экономики. – 2001. – № 8. – С. 40.

Надійшла до редколегії 29 . 1 2 . 11

